

BAB

(الباب)

**Şîa fırkalarının
kendi mezhep büyükleri için
kullandıkları dinî unvan.**

Sözlükte "kapı; vesile; konu, bahis" gibi değişik anlamlara gelen bab kelimesinin bu farklı mânâlarından hareketle bir kitabın aynı cins konularının toplandığı fasıllarla Arapça'daki fiil çekim kalıplarının her birine de bab denmektedir. Mezhepler tarihinde ise dinî-hiyerarşik bir unvan olarak kullanılır.

Şîiler, imamın mânevî nurunu aksettirecek ve kendileriyle imam arasında irtibatı sağlayacak "kâmil bir Şîi'nin gerekliliğine inandıklarından bab fikri başlangıçtan itibaren bütün Şîi grupları içinde mevcut olmuştur. "Ben ilim şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır (bab)" anlamında Hz. Peygamber'e izâfe edilen ve Şîi muhitlerde fazlaca itibar gören hadisin (bk. Aclûnî, I, 235-236), bab telakkisinin bu çevrelerde ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında büyük payı olduğu muhakkaktır. Konu, mehdî fikriyle bağlantılı olduğu gibi diğer semavî dinlerde mevcut "bin yıl inancı" (milenyum) ile de ilgili olabilir (Yeni Ahit, Vahiy, 20/1-7).

İlk dönem Şîa'sında imamın en kıdemli ve en yetkili talebeleri için kullanılan bab kelimesi, sonraları çeşitli Şîa gruplarının ayrıntılarda görüş ayrılıkları olmakla birlikte genellikle "derun ile münasebet sağlayan vasıta" şeklinde anlaşılmış ve böylece "gaybet"ten (on ikinci imamın gizlenmesi) sonra, "imamla buluşan, onun yazılı ve sözlü emirlerini alarak kendisiyle ona inanıp bağlananlar arasında irtibatı sağlayan kişi" anlamını kazanmıştır. Çoğunlukla bâbü'l-imâm şeklinde kullanılan bu terim zamanla, "gelişi beklenen, gelmesi yakın olan ve Allah'ın ortaya çıkaracağı (men yüzhi-ruhu'llâh) önemli birinin habercisi" olarak da anlaşılmıştır. 260-328 (874-940) yılları arasını kapsayan "gaybet-i suğrâ" döneminde bab kelimesi, sadece on ikinci imam ile Şîiler arasında irtibatı sağlayan ve bir nevi sefirlik hizmeti gördüklerine inanıldığı için "süferâ-i erbaa" veya "nüvvâb-i erbaa" diye adlandırılan kişiler için kullanılmıştır. Ancak 328'de (940) başladığı kabul edilen "gaybet-i kübrâ" döneminden itibaren bab unvanının kime verileceği hususu Şîa grup-

ları arasında tartışma konusu olmuştur. Bab olarak kabul edilecek mezhep büyüğünün tesbitinde birbirinden farklı görüşlere sahip olsalar dahi, hemen hepsinde "gâib ve muntazar bir imam" fikri bulunduğundan, bu dönemde bütün Şîa kolları babı "beklenen gizli imama açılan kapı" mânâsında anlamıştır.

Başlangıçta bab unvanıyla anılan Şîa ileri gelenleri bu unvanı kendileri talep etmeyip öteki Şîiler'ce onlara tevcih edildiği halde sonradan bazıları kendilerinin bab olduğunu iddia etmiş ve bu unvana tâlip olmuşlardır. Şîa'nın müfrit kolları arasında, bab olduğu iddiasında bulunan ilk kişinin, **tenâsüh*** ve **hulûl*** inançlarını da Şîa'ya getirdiği bilinen Şel-megânî (ö. 322/934) olduğu söylenirse de (bk. ERE, II, 300), Nusayrîliğin kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin (ö. 270/883) on birinci imam Hasan el-Askerî'nin babı olduğunu ileri sürdüğü bilinmektedir. O böyle bir iddia ile daha sonra doğacak Bâbîlik fırkasına zemin hazırlamıştır. Nusayrîler sonraki dönemlerde "üç sırlı harf" nazariyelerinde, Ali ve Muhammed'den (Hz. Peygamber) sonra üçüncü sırada yer alan kişi olarak Selmân-ı Fârisî'yi bab kabul etmişlerdir.

İmâmîyye Şîası içinde teşekkül etmiş fırkalardan olan Şeyhîliğe göre, imamlar mârifetullaha açılan bablardır. Onlardan sonra bu bilgi ve hakikatin merkezi, birer kâmil Şîi olan Ahmed el-Ahsâî ile Kâzım Reştî'dir. Şeyhîliğin değişik bir şekli kabul edilebilecek olan Bâbîlik fırkasının kurucusu Mirza Ali Muhammed ise daha değişik bir iddia ile kendisinin bab olduğunu ve beklenen mehdîye açılan kapının da yine kendisi olduğunu ileri sürmüştür. İsmâiliyye'de bab dinî hiyerarşide bir rütbedir. Bu terim, anlamı fazla net olmamakla birlikte Fâtımî dönemi öncesinde de kullanılmıştır. Fâtımîler babı imamdən hemen sonra gelen ve doğrudan ondan direktif alan kişi olarak anlıyordu. Nitekim onlara göre bab, aldığı bu direktifleri davet hiyerarşisinde rütbe itibarıyla kendinden sonra gelen hüccet'lere iletirdi. İsmâiliyye içinde babın fonksiyonu ve statüsü hakkında bilgi veren bazı kaynaklar, davet mertebelerinin en üst rütbesi olan "dâi'd-duât" ile babın eşdeğer olduğunu kaydederek. Dürzîlik'te ise bab terimi "el-aklû'l-küllî" ile irtibatı sağlayan dinî otoriteyi ifade etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "bâb" md.; Tehânevî, Keşşâf, "bâb" md.; Kâmus Tercümesi, "bâb" md.; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I, 235-236; Mez, el-Hadâretü'l-İslâmiyye, II, 56-61; E. Ruhi Fiğlalı, Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri, Ankara 1990, s. 185-186, 210-211, 282-284; a.mlf., "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", AÜİFD, XXV (1981), s. 209; Muhsin Abdülhamid, İslâma Yönelen Yıkıcı Hareketler (trc. M. Saim Yeprem — Hasan Güleç), Ankara 1984, s. 73 vd.; İsmail Hakkı İzmirli, "Dürzî Mezhebi", DİFM, sy. 2 (1926), s. 70-71; Farhad Kazemi, "Some Preliminary Observations on the Early Development of Babism", MW, XLIII/2 (1973), s. 119-131; Sayyid Ali Raza Nagavi, "Babism and Bahâ'ism", IS, XIV/3 (1975), s. 187-217; Edward G. Browne, "Bâb, Bâbis", ERE, II, 299-309; Cl. Huart, "Bâb", İA, II, 163-165; a.mlf., "Şeyhiler", İA, XI, 480; L. Massignon, "Nusayrîler", İA, IX, 368; G. Levi Della Vida, "Selman", İA, X, 458; Abdülmennân Ömer, "Bâb", UDMİ, III, 783-784; B. Lewis, "Bâb", EI² (İng.), I, 832; M. G. S. Hodgson "Dürüz", a.e., II, 632; D. M. Mac Eoin, "Bâb", EIr., III, 277-278; a.mlf., "Bâb, Sayyed 'Ali Mohammad Şirâzî", a.e., III, 278-284; a.mlf., "Babism", a.e., III, 309-315.

METİN YURDAGÜR

BÂB, Mirza Ali Muhammed

(مرزا علی محمد باب)

**Bahâiliğin menşei olan
Bâbîliğin kurucusu
(bk. BAHÂİLİK).**

BÂB-ı ÂLÎ

(bk. BÂBİÂLÎ).

BÂB-ı ÂSAFÎ

(bk. BÂBİÂLÎ).

BÂB-ı DEFTERÎ

(bk. DEFTERDAR).

BÂB-ı FETVÂ

(bk. BÂB-ı MEŞİHAT).

BÂB-ı HÜMÂYUN

(باب همايون)

**Topkapı Sarayı denilen
Sarây-ı Cedit'in dışarıya açılan
en büyük kapısı.**

Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'un fet-hinden hemen sonra önce Beyazıt'ta Sarây-ı Atîk'i yaptırmış, bir müddet sonra da şehrin en doğudaki ucunda Sarây-ı

Cedîd veya Yeni Saray denilen manzumenin yapımını başlatmıştır. Bütün Osmanlı devri boyunca padişahların oturduğu esas mekân olan ve uzun süre devletin idare merkezi durumunu da muhafaza eden bu saray kompleksi geniş bir alanı kaplıyor ve bunun etrafını Sûr-ı Sultânî denilen bir duvar çeviriyordu. Bu sur duvarında açılan kapılar dışarıya ile bağlantıyı sağlıyordu. Bu kapıların en önemlisi, şehrin içinden gelen ana cad-denin (Divanyolu) saraya kavuştuğu yerde açılmış olan âdeta bir zafer takı görünümündeki Bâb-ı Hümâyun'dur. Kapı kemeri üstünde bulunan Arapça kitâbede surun, dolayısıyla kapının Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ramazan 883'te (Aralık 1478) yaptırılmış olduğu belirtilmektedir. Kemalpaşazâde surun yapımına başlanış tarihini Zilkade 882 (Şubat 1478) olarak vermektedir. Sarayın en büyük giriş kapısı olan ve tören alaylarının yapıldığı Bâb-ı Hümâyun'un üzerinde başlangıçta bir de köşk bulunuyordu.

Bâb-ı Hümâyun'un üstündeki köşke Fâtih Köşkü denildiği de ileri sürülür. Köşk, Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) Mısır'dan getirtilen bazı sanatkârlara tahsis edilmiş, ancak daha sonra, bu insanların saray kapısından girip çıkmaları uygun görülmediğinden, onlara başka bir yer tahsis edilerek burası değişik maksatlarla kullanılmıştır (aş. bk.). Alt kattaki odalar ise sarayın kapılarını beklemekle görevli Kapıcılar Ocağı'ndan Sarây-ı Hümâyun kapıcılarına ayrılmıştı.

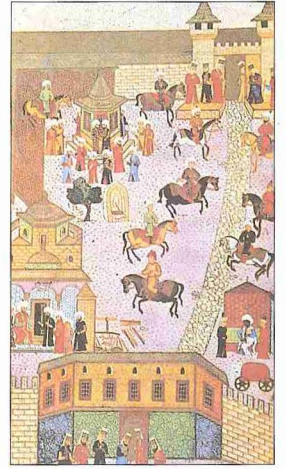
Kapı kemerinin üstünde yer alan Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) tuğrası, onun devrinde burada bazı değişiklikler yapıldığını göstermektedir. Fakat asıl bu-

yük değişiklik Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde üstteki köşkün yanması üzerine yapılmıştır. Bu sırada köşk tamamen kaldırılarak burası düz bir teras biçimine sokulmuş ve etrafına konsol çıkmalı bir saçak silmesi yapılmış, terasın kenarlarına da çepeçevre şebekeli korkuluklar konulmuştur. Eski bir fotoğraftan, aslında taş olan cephelerin taş taklidi ve aralarda geometrik süslemeli tuğla taklidi şeritler halinde sivanarak bezendiği anlaşılmaktadır. Sur bedeniyle aynı karakterde olan kapının iki yanındaki nöbetçi hücreleri ise mermer kaplanmak suretiyle değiştirilmiş, aynı üslûpta mermer süs kaplaması arka yüzde de tekrarlanmıştır. Buralara konulan kitâbelerdeki 1284 (1867-68) ve 1285 (1868-69) tarihleri, bu değişikliğin ne zaman yapıldığı hakkında açık bilgi vermektedir.

I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul işgal edildiğinde Fransız kuvvetleri bilhassa sarayın Marmara tarafındaki eski askerî depolarına el koymuş, Bâb-ı Hümâyun odalarına da Fransız ordusundaki Senegalli askerleri yerleştirmişlerdi. *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*'nde 1923 yılında bunların çıkardıkları bir yangın sonunda ahşap kısımların yandığı bildirilmektedir.

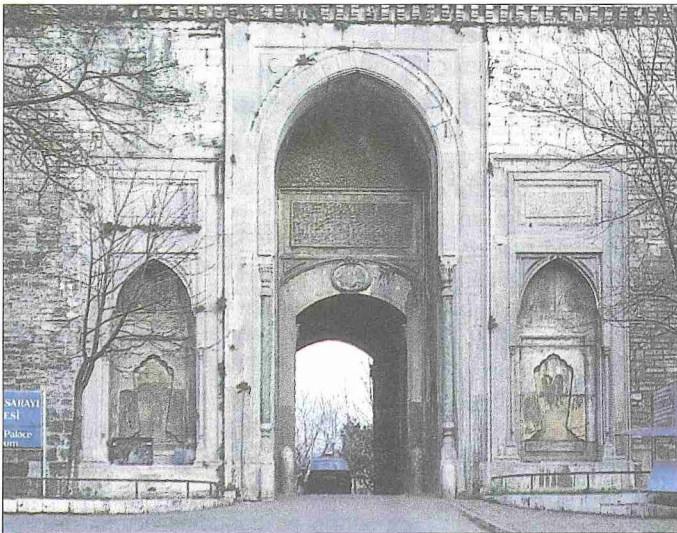
1950 yılında Müzeler İdaresi'nce Bâb-ı Hümâyun'da bazı restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında cepheler raspa edilerek çürüyen taşlar değiştirilmiş, üstteki teras korkulukları kaldırılmış, fakat bunların altındaki konsollu silme bırakılmıştır. Avlu tarafındaki arka cephede ise avluya açılan sivri kemerli üç eyvanı kapatan duvarlar kaldırılmış, buralara demir parmaklık-

XVI. yüzyılda
Bâb-ı
Hümâyun'un
(ön planda)
durumunu
gösteren
bir minyatür
(*Hünernâme*, I,
TSMK,
Hazine,
nr. 1523, vr. 15^b)

lar konulmuştur. Müzeler İdaresi, Bâb-ı Hümâyun'un üstündeki köşk veya kasanın eski resimlerine göre ihyasını da tasarlamaş, fakat bu düşünce gerçekleşmemiştir.

16,5 × 39,5 m. ölçülerinde dikdörtgen biçiminde bir kitle teşkil eden Bâb-ı Hümâyun, komuşu sur duvarları gibi kesme taştan inşa edilmiş heybetli bir yapıdır. Cephede hâkim unsur, alt kısmında köşelerde yeşil somaki iki sütunçeye dayanan yüksek bir sivri kemerdir. Bunun iki yanında daha alçak birer sivri kemerli nöbetçi hücreleri bulunuyordu. 1868 tamirinde bunların içleri ve etrafları mermer kaplanarak dip duvarlarına Türk neo-klasik üslûbunda birer "ayna" işlenmiştir. Kemerlerin üstlerinde ise birer kitâbe vardır. Bunlardan sağdakinde celi-sülûle "es-Sultânü zıllullâhi fi'l-arz", soldakinde "Ye'vâ ileyhi küllü mazlûm" (Abdülfettah 1285) yazılmıştır. Büyük kemerin içinde kapı menfezinin üstünde ise Fâtih devrine ait iki kitâbe bulunmaktadır. Bunlardan sivri alınlığı kaplayan ve istif bakımından hat sanatı şaheserlerinden olan celi-sülûs müsen-nâ yazı farklı şekillerde okunmuşsa da doğrusu Hicr süresinin "İnne'l-müttakîne" diye başlayan 45-48. âyetleridir. Bunun altında dikdörtgen çerçeve içindeki Arapça inşa kitâbesi ise buranın Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığını ve yapım tarihini belirtmektedir. Kapı nişinin iki yan duvarında yüksekte karşılıklı iki madalyon halindeki yazılar da hat sanatı bakımından çok değerlidir. Bunlardan sağdaki Saf süresinin 13. âyetinin bir bölümü (nasrun mine'llâhi...) ile "yâ Muhammed" lafzını, soldaki ise Bâb-ı Hümâyun'un yazılarını yazan Fâtih devri büyük hattatlarından Ali Sâfi'nin adını ve künyesini ihtiva etmektedir.

Bâb-ı
Hümâyun

Mermer söveli kapıdan üç bölümlü bir giriş sofasına (veya dehlizine) geçilir. Kapı kanatları dövme demirdendir. Bu sofa'nın orta kısmını yüksek bir kubbe örter, üç bölümün üstleri ise daha alçak beşik tonozlarla örtülmüştür. Bu giriş sofasının iki yanındaki kapılar, yanlardaki kubbeli odalara ve yukarıdaki asma kat odalarına çıkan merdivenlere açılır. Herhalde evvelce bu merdivenlerden Bâb-ı Hümâyun'un üstündeki köşke de çıkılıyordu. Asma kat odaları avlu tarafındaki cephede açılmış pencerelerden ışık almaktadır.

Bâb-ı Hümâyun kitlesinin birinci avlu-ya bakan cephesi de aynı mimari karakterdedir. Burada da kapı ve yanındaki hücreler Sultan Abdülaziz zamanında ön yüzdeki gibi mermer kaplanmış ve yazılarla süslenmiştir. Dış yüzdeki âyetlerden ibaret olan bu yazıları hazırlayan hattat Abdülfettah Efendi'nin (ö. 1896) adı ile öndeki kitâbeden bir yıl farklı olarak 1284 tarihi görülür. Kapı alınlığının içine, ön cephedeki girift istifli yazının aynen benzeri taklit edilerek işlenmiştir. Yay kemerli kapı açıklığının ortasında da Sultan Abdülaziz'in tuğrası bulunmaktadır.

Bâb-ı Hümâyun'un üstündeki köşkü sağlam hali ile gösteren eski resimler vardır. Bunların içinde en eskisi, XVI. yüzyılda Seyyid Lokman'ın *Hünernâme*'sindeki minyatürdür. Burada kapı ve köşkün bütün ayrıntıları gösterilmemiştir. Daha sonraları ise İstanbul'da bulunmuş T. Allom, I. Melling ve G. Fossati gibi ressam ve mimarlar da Bâb-ı Hümâyun'u gösteren resimler yapmışlardır. Çizdikleri ve yayımladıkları gravürlere göre bu köşk iki sıra pencere ile aydınlanan,

cephelerinde hiçbir çıkması olmayan bir yapı idi. İç düzeni ve süslemesi hakkında herhangi bir bilgi olmamakla beraber Sedat H. Eldem bu köşkün iç mimarisini hakkında tahminlere dayanan bir çizim yapmıştır.

Bâb-ı Hümâyun, üstündeki köşk veya kasrın yok olması ile gerçek hüviyetini bir dereceye kadar kaybetmiş ve 1868 tamirinde cepheleri aslından değişik bir görünüş almış bulunmakla beraber Osmanlı tarihinin en büyük sarayının ana girişi olarak büyük bir tarihî değere sahiptir. İstanbul'da fetihten sonra yerleşen Türk mimarisinin ilk örneklerinden olarak da sanat tarihi bakımından ayrıca önem taşır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. I. Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, Paris 1819, lv. 12; Th. Allom — R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, London 1838, II, 6-7; G. Fossati, *Aya Sofia*, London 1852, lv. 23-24; Halil Edhem [Eldem], *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1931, s. 10; *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, İstanbul 1933, s. 3-4, rs. 1-3; Nigâr Anafarta, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969, lv. 38; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi IV*, s. 694-701; a.mlf. — R. Ekrem Koçu, "Bâb-ı Hümâ-yûn", *İst.A*, IV, 1765-1771; Sedat Hakkı Eldem — Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982, s. 68-69, lv. 31-33; Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1985, s. 7.

SEMAVİ EYİCE

Teşkilât. Bâb-ı Hümâyun Osmanlı devlet teşkilâtında çeşitli merasimlerin icrası, saray veya hükümete karşı memnuniyetsizlik ve başkaldıranın başlangıç yeri ve aynı zamanda suçluların teşhir mahalli olarak önemli bir yer işgal etmiştir.

Burada alışlagelmiş şekildeki merasimlerin başında, Divân-ı Hümâyun'un toplantı günlerinde yapılan merasim gelirdi. Divan toplantılarının düzenli olarak yapıldığı XVI-XVII. yüzyıllarda divan üyesi olan vezirler, kazaskerler ve devlet erkânı sabah namazını Ayasofya Camii'nde kıldıktan sonra Bâb-ı Hümâyun önünde kendilerine ayrılan mevkilerde yer alırlar, yeniçeri ve diğer bölük ağaları ile saray görevlileri de burada iki sıra halinde dizilirlerdi. **Alkış*** merasiminden sonra duacı ortaya çıkarak dua edip Fâtiha okur, ardından Bâb-ı Hümâyun kapıları açılır, önce yol gösterici olarak kapıcılar kethüdâsı ve reisülküttâb, arkasından da diğer devlet erkânı girerdi. Daha sonra sadrazamın buradan geçişinde de merasim yapılırdı.

Bayramlarda ise gece yarısından itibaren Bâb-ı Hümâyun açılır, tebrik merasimine katılacak olanlar gelmeye başlarlardı. Seviyelerine göre divanda ve divan dışında kendilerine ayrılan yerlere otururlardı.

Osmanlı sultanlarının sefere hareketlerinden önce tuğ-ı hümâyun Bâb-ı Hümâyun veya çok defa Bâbüssaâde önünde dikilir, burada merasim yapılırdı. Osmanlı şehzadelerinin sancak beyi olarak saraydan çıkışlarında ise genellikle Bâb-ı Hümâyun önünden başlayarak ihtişamlı merasimler icra edilirdi. Nitekim Şehzade III. Mehmed'in sancağa çıkış merasiminin çok ihtişamlı olduğu devrin kaynaklarında belirtilmektedir (Selânikî, s. 142).

Bâb-ı Hümâyun aynı zamanda Osmanlı tarihinde saraydan veya Divân-ı Hümâyun'dan çeşitli isteklerde bulunan, divanın icraatını engellemek isteyen ve idareye kafa tutan yeniçeri ve bölük halkının toplantı ve nümayiş yeri olmuştur. Meselâ II. Bayezid'in şehzadeleri Ahmed ile Selim arasındaki ihtilâflarda Ahmed'i istemeyen yeniçeriler; ayrıca II. Selim'in tahta çıkışı sırasında askerler ve IV. Murad'ın saltanatı sırasında Sadrazam Hâfiz Ahmed Paşa ve diğer bazı devlet erkânının başlarını isteyen zorbalar Bâb-ı Hümâyun önünde toplanarak pazarlık yapmak istemişlerdir. Patrona İsyanı'nda (1730) âsilerin istediği üç vezirin cesetleri öküz arabaları üzerinde Bâb-ı Hümâyun'dan çıkarılarak kendilerine teslim edilmiş, Damad İbrâhim Paşa'nın naaşı ise Bâb-ı Hümâyun önünde isyancıların beklediği meydana konulmuştur. Ancak daha sonra Patrona Halil ile isya-

Bâb-ı Hümâyun'un önünde II. Mahmud'un katıldığı bir merasimi tasvir eden François Bois tarafından yapılmış yağlı boya tablo (Resim ve Heykel Müzesi - İstanbul)